

עומק הפשט

עיונים ברפ"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ה'

פ' וישב

הערות והארות יתקבלו בכרכה בטל'

08-6882799 / 050-4125205

או במייל rizs@neto.bezeqint.net

ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים:

על הפסוק (לח, יג) "ואביו שמר את הדבר" פירש רש"י: "היה ממתין ומצפה מתי יבוא" / רש"י מביא ראיה מהפסוק "שומר אמונים", שגם שם הוא ענין של צפיה / אך כיון שכאן נוספה המלה "את", המפסיקה ומרחקת, הביא רש"י ראיה נוספת מהפסוק "לא תשמור על חטאתי"

"ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך וגו'" (לח, יא) - למה עיגן אותה יהודה ולא נתן לה להינשא לאיש זר / אם חשש יהודה לדין שומרת יבם - למה הוא עצמו "לא פסק" מלהיות עמה? / יהודה חשש לחייו וכן לחיי אחרים, ורק כשנתבררה האמת אז צמצם את החשש לאחים בלבד

"ויאמר יהודה הוציאווה ותשרף" (לח, כד) - ומפרש רש"י שהוא מכיון שהיתה בת כהן / האמנם נהג אז דין התורה שהתחדש רק בפ' אמור, או שזהו ענין אחר / למה נפטרה תמר מן העונש לאחר שהתברר ש"ממני היא מעוברת"

"ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר" (לח, יג)
 שמר את הדבר – היה ממתין ומלפף מתי יבוא. וכן 'שומר
 אמונים'. וכן 'לא תשמור על חטאתי', לא תמתין:

הביא רש"י שתי ראיות:

- א. הכתוב בישעי¹ "שומר אמונים", שפירושו שעם ישראל מחכה "לאמונתו של הקב"ה", שיקיים הבטחתו ויגאלם.
- ב. הכתוב באיוב² "לא תשמור על חטאתי", שהוא טענה של איוב כלפי הקב"ה שאינו ממתין אלא נפרע ממנו מיד על חטאתו, ומכאן ראייה שלשון "תשמור" ענינו המתנה.

וצריך ביאור, למה לא הסתפק רש"י בראייה הראשונה מהכתוב "שומר אמונים" – ונזקק להביא ראייה נוספת מהכתוב "לא תשמור על חטאתי"?

"את" – הפסק וריחוק?

ויש לבאר:

כאשר מחכים וממתנים לדבר מה, נמצאים בתנועה נפשית של קירוב ושייכות אל הדבר שאליו מחכים.

¹. כו, ב.

². יד, טז.

ולכן, כאשר הכתוב מדבר בשייכות לעם ישראל שהם מחכים "לאמונתו של הקב"ה", שהקב"ה יקיים הבטחתו לגאלם - אין הכתוב אומר "שומר את אמונים", אלא "שומר אמונים"; תיבת "אמונים" כתובה בסמיכות ובקירוב לתיבת "שומר", כי זה שעם ישראל מחכה ל"אמונים" הוא באופן של קירבה.

ומעתה אין הכתוב "שומר אמונים" ראייה מספיקה לענינו - כי כאן נאמר "שמר את הדבר", היינו: שיש הפסק וריחוק בין תיבת "שמר" לתיבת "הדבר", ולכן יותר קשה לפרש שיעקב חיכה לדבר, כי כאשר מחכים ל"הדבר" נמצאים בקירוב אליו.

וזהו שמוסיף רש"י הראייה השניה, מהכתוב "לא תשמור על חטאתי" - ששם תיבת "על" מפסיקה בין "תשמור" לבין "חטאתי", ובכל זאת הפירוש של תיבת "תשמור" הוא "תמתין"; ושפיר אפשר ללמוד גם כאן ש"שמר את הדבר" פירושו "היה ממתין".

לא רק "ממתין", אלא גם "מצפה"

ועדיין יש להקשות:

אם אכן הכתוב כאן דומה יותר לכתוב "לא תשמור על חטאתי" - למה מביא רש"י גם הכתוב "שומר אמונים", ואף מקדים אותו כראיה ראשונה?

ויוכן לפי דיוק לשון רש"י כאן: "היה ממתין ומצפה מתי יבוא". והיינו, שיעקב לא רק המתין לראות מה יקרה, אלא היה "מצפה" - מחכה לדבר שכבר יתקיים.

כלומר: לשון "ממתין" מתאים גם לדבר כזה שלא רוצים שיבוא, אלא שבפועל יודעים שהדבר עתיד לקרות ולכן ממתנים לראות מה יהיה בסופו; אבל לשון "מצפה" פירושו שמחכים לדבר ומקווים לו מתי יבוא, כי רוצים בו.

ולכן מקדים רש"י הכתוב "שומר אמונים" ששם פירוש "שומר" הוא במשמעות של צפיה, שעם ישראל מצפה ומקווה לגאולה שתבוא כבר (לא כמו הכתוב "לא תשמור על חטאתי", שפירושו שהקב"ה אינו ממתין אלא מעניש מיד על החטא, שאין שייך בזה ענין של צפיה כמוכך, אלא רק המתנה בלבד);

אלא שלאחר מכן מוסיף ומביא רש"י גם הכתוב "לא תשמור על חטאתי", כי דוקא משם יש ראייה (כאמור) שגם כאשר יש הפסק בין תיבת "שמר" להדבר שאותו שומרים – וכמו כאן: "ואביו שמר את הדבר" – גם אז מתאים לפרש מלשון המתנה.

הרחק מן הגלות!

ויש להוסיף ולבאר בפנימיות הענינים, מדוע באמת לא נאמר "ואביו שמר הדבר" (וכמו: "שומר אמונים"), אלא הפסיק בתיבת "את" – "ואביו שמר את הדבר":

זה שיעקב המתין וציפה לקיום חלומו של יוסף, הוא כי על ידי ירידת יוסף למצרים נגרמה ירידת יעקב ובניו למצרים, שזה הביא לגלות מצרים ולאחר מכן לגאולת מצרים ולמתן תורה.

אולם כיון שבשביל להגיע לגאולה צריכים לעבור לפני כן את הגלות, והרי זה שיעקב מצפה הוא לגאולה שתבוא אחרי הגלות ולא להגלות עצמה – לכן אף שיעקב "שומר" ומחכה לירידת יוסף למצרים בגלל הגאולה שתבוא לאחר מכן, הרי סוף סוף כיון שיש גלות בינתיים לכן המתנה וצפיה זו היא באופן של "ריחוק";

וזה מתבטא בזה שלא נאמר "ואביו שמר הדבר", באופן של קירוב וסמיכות, אלא "ואביו שמר את הדבר", שיש ענין של הפסקה וריחוק בין יעקב לבין "הדבר", בגלל שאין רצונו בהגלות עצמה, ודו"ק.

(חלק ה – וישב א)

ב

"וַיֹּאמֶר יְהוָה לְתַמָּר כְּלַתּוֹ שְׁבִי אִלְמָנָה בֵּית אַבִּיךָ עַד
יִגְדַּל שְׁלֵה בְנֵי כִי אֹמֵר פֶּן יָמוּת גַּם הוּא כְּאַחִיו וְתִלְךְ תִּמְרָה
וְתֵשֵׁב בֵּית אֲבִיהָ" (לח, יא)

כי אמר וגו' – כלומר, דוחה היה אותה בקש, שלא היה בדעתו
להשיאה לו.
כי אמר פן ימות – מוחזקת היא זו שימותו אנשיה:

הנה מצות יבום מפורשת היא בתורה³: "כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד
מהם ובן אין לו, לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, יבמה יבוא עליה ולקחה
לו לאשה ויבמה".

ומפשט הפרשה משמע להדיא, שיהודה ובני משפחתו שמרו על מצוה זו
של יבום. כלומר: גם אם נתפוס שיהודה לא שמר על כל תרי"ג המצוות (ואין
כאן המקום להאריך בזה), הרי מצוה זו של יבום כן היתה מוחזקת בידו. וכפי
שאמר לבנו אונן, לאחר מיתת אחיו ער: "בוא אל אשת אחיך ויבם אותה"⁴.

אמנם לאחר מיתת אונן, כאשר היתה מצות היבום מוטלת על שלה, האח
השלישי, סירב יהודה לתת לו לקיים את המצוה ואמר לתמר: "שבי אלמנה בית
אביך עד יגדל שלה בני". ומפרש רש"י, שבאמת לא היה בדעתו של יהודה לתת
לשלה לייבם את תמר לעולם (גם כשיגדל), אלא "דוחה היה אותה בקש";

³. תצא כה, ה.

⁴. לח, ח.

והטעם מפורש בהמשך הכתוב: "כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו", יהודה חשש שאם ישא אותה שלה ימות גם הוא על ידה, כשם שמתו אחיו הקודמים.

'איש זר' – לא; יהודה – כן!?

ולכאורה תמוה (וכקושיית הרמב"ן): אם יהודה לא רצה שבנו שלה ייבם אותה לעולם – למה הטעה אותה ואמר לה "שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני"? למה גרם לה להמתין לחינם, ולא נתן לה לעשות כרצונה ככל אשה פנויה?!

ובפשטות משמע, שהוא מצד האיסור של "לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר". כלומר, אמנם יהודה לא רצה שבנו שלה ייבם אותה, אך לאידך כיון שחל עליה דין "שומרת יבם" הרי היא אסורה לסתם אדם מן השוק, ולכן צוה עליה להמתין כך ולא להינשא "לאיש זר"⁵.

אך לפי זה אינו מובן:

בהמשך הפרשה, לאחר כל המעשה – כאשר נודע ליהודה שהיא מעוברת ממנו, הודה ואמר "צדקה ממני, כי על כן לא נתתיה לשלה בני", והכתוב מספר ש"לא יסף עוד לדעתה"⁶. ורש"י מפרש (באחד הפירושים), ש"לא פסק" – כלומר: יהודה המשיך לנהוג בה מנהג איש ואשתו.

ולכאורה, אם יהודה שמר על מצות יבום ועל איסור יבמה לשוק, ולכן צוה עליה "שבי אלמנה בית אביך", שלא תינשא "לאיש זר" – איך זה "לא פסק" והמשיך להיות עמה גם לאחר שנודע לו שהיא אסורה עליו מדין "שומרת יבם" (לשלה)?!

⁵. וכן פירש בגור אריה. וראה גם משכיל לדוד.

⁶. לח, כו.

ניש מן הראשונים שחידשו⁷, שאז היה המנהג שיבוס מתקיים לא רק על ידי האח, אלא גם על ידי האב. ולכן היתה תמר מותרת ליהודה, כי לפי מנהג זה היה גם הוא יכול לייבם אותה, בתור אביו של אונן המת.

אבל דבר זה, שגם האב היה מייבם ונושא אשת הבן, חידוש גדול הוא. ולא נמצא זה בשום מקום בתנ"ך, במשנה, בגמרא וכו'. ולכן לא מסתבר לפרש כן בדרך הפשט, אליבא דרש"י בפירושו על התורה – שהרי חידוש גדול כזה היה צריך רש"י לפרש ולהודיע, ולא לסתום.

והדרא קושיא לדוכתא: כיצד (אליבא דרש"י) יהודה "לא פסק" מלהיות עם תמר אשתו – גם לאחר שהתברר שהיא "שומרת יבם" לשלה?]

זהירות, סכנת חיים!

ונראה שבדרך הפשט – קושיא מעיקרא ליתא:

לפי "פשוטו של מקרא", האיסור "לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר" הוא תוצאה של המצוה החיובית "יבמה יבוא עליה". כלומר: כיון שיש מצוה על היבם לייבם אותה, לכן אסור לה להינשא לאיש אחר, מלבד יבמה.

אמנם בעניננו, היה אסור לשלה לייבם את תמר, כיון שהוחזקה כקטלנית, לאחר שמתו על ידה שני אחיו (ער ואונן); וכיון שכן, הרי לא חל עליה דין "שומרת יבם" כלל, ופקע מעצמו גם האיסור של "לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר", כיון שבלאו הכי אין ביכולתה להתייבם.

ומעתה מתורץ בפשטות מדוע יהודה "לא פסק" מלהיות עמה גם לאחר שנודע שהיא תמר – כיון שלא היה עליה דין "שומרת יבם" בנוגע לשלה, ולכן היתה פנויה לכל אדם.

ומה שאמר לה יהודה בתחילה, לאחר מות אונן: "שבי אלמנה בית אביך", ולא נתן לה להינשא לשוק – צריך לפרש, שאין זה בגלל הדין של "שומרת יבם",

7. רמב"ן לח, ח. רד"ק לח, כד. דעת זקנים מבעלי התוספות לח, כו. ועוד.

שפקע מעצמו (בדרך הפשט) כיון שבלאו הכי אין שלה יכול לייבמה, אלא בגלל היותה קטלנית, ולכן לא רצה שתינשא עם כל אדם שהוא, שלא ימות על ידה.

ואף שבכתוב מפורש "כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו", שמשמע שיהודה חשש דוקא על שלה, בגלל היותו אחיהם של ער ואונן – הרי זה רק כדי להדגיש יותר את הטעם של אי נתינתה לשלה, בתור אח שאצלו החשש יותר חזק; אבל עצם החשש קיים גם בנוגע לסתם אדם מן השוק.

ומדוייק בלשון רש"י, שמעתיק התיבות "כי אמר פן ימות" ומפרש "מוחזקת היא זו שימותו אנשיה" – היינו, שהחשש הוא לכל איש שינשא עם אשה זו. ומודגש גם בזה שרש"י לא העתיק את סיום הכתוב "גם הוא כאחיו", כי תיבות אלו הם ענין נוסף – שמצד היותו אחיהם של המתים הרי החשש אצלו הוא ביתר שאת – אבל עצם הענין קיים גם ביחס לכל אדם.

האם חשש יהודה לאיסור 'כלה'?

וזהו גם מה שמספר הכתוב על יהודה, שהטעם שבא על תמר בפעם הראשונה הוא "כי לא ידע כי כלתו היא"⁸:

אין הכוונה בזה לאיסור "כלתו" – כי אם אכן חשש יהודה לאיסור זה, אין המשיך אחר כך להיות עמה (כאשר כבר ידע ש"כלתו היא") ו"לא פסק"? ! – אלא פשוט: אם היה יודע יהודה שהיא כלתו, הרי היה ירא לבוא עליה מחשש שימות על ידה!

אמנם לאחר שכבר בא עליה יהודה, כיון ש"לא ידע" שהיא היא, וראה שנתעברה ממנו ולא ניזוק כלל, שוב התברר ליהודה שאינה קטלנית (ואז התברר שזה שער ואונן מתו הוא מצד חטאם ולא באשמתה) – ולכן "לא פסק" מלהיות עמה, כי התברר שאין עוד סכנה בדבר, ויצאת מכלל קטלנית.

⁸. לח, טז.

אלא שלאחרי כל זה עדיין קשה - דממה נפשך :

אם התברר עתה שאינה קטלנית, הרי חוזרת למקומה מצות היבום המוטלת על שלה, כי כל זה שהתבטלה מצות היבום הוא בגלל היותה קטלנית; ואם כן, שוב צריכה היא להתייבם על ידי שלה, ועדיין היא אסורה ליהודה מדין "שומרת יבם" ("לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר")!

ויש ליישב, שאמנם עצם החשש דקטלנית היה קיים בנוגע לכל אדם, אבל בכל זאת הרי זה ביתר שאת כשמדובר על אחיהם השלישי של שני המתים, וכפי שהדגיש יהודה בדבריו "פן ימות גם הוא כאחיו"; ולכן, גם לאחר שהתברר שאינה קטלנית בנוגע ליהודה (ולכל אדם), הרי עדיין לא יצאת מחשש קטלנית בנוגע לשלה גופא, בהיותו אחיהם של ער ואונן, ואם כן עדיין הוא אסור לייבמה, ושוב נשארת היא בהיתרה ליהודה. וק"ל.

(חלק ה - וישב ב)

”ויהי כמשלוש חדשים ויוגד ליהודה לאמר זנתה תמר
 בלתך וגם הגה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאווה ותשרף”
 (לה, כד)

ותשרף – אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר: נתו של פס
 היתה פהוא כהן, לפיכך דנוה בשריפה:

הקשה הרמב”ן:

”זה כתב רש”י ולא פירשו; ואני לא ידעתי הדין הזה, שבת כהן אינה חייבת
 שריפה, אלא בזנות עם זיקת הבעל, ארוסה או נשואה”!

ואכן, בפ’ אמור נאמר⁹: ”ובת איש כהן כי תחל לזנות, את אביה היא
 מחללת, באש תשרף” – ורש”י עצמו מפרש שם, שדין שריפה אמור רק כאשר
 ”תתחלל על ידי זנות, שהיתה בה זיקת בעל וזנתה, או מן האירוסין או מן
 הנישואין. ורבותינו נחלקו בדבר, והכל מודים שלא דיבר הכתוב בפנויה”;
 ומעתה, כיון שלתמר לא היתה ”זיקת בעל”, שהרי לא היתה נשואה ואף לא
 מאורסת – מאיזה טעם דנוה לשריפה?¹⁰

⁹ כא, ט.

¹⁰ יש מפרשים שכתבו (רד”ק. וראה גם רשב”ם ורמב”ן. ועוד) שכיון ותמר היתה שומרת יבם,
 לכן נחשבה שיש לה ”זיקת בעל”, ואין דינה כ”פנויה”.

אבל מובן שחידוש גדול ביותר לומר כן (שבגלל היותה שומרת יבם, לכן נחשב הדבר ”זנות”
 כאילו היתה מאורסת או נשואה). זאת ועוד: כבר נתבאר לעיל סימן ב (עיי”ש באורך), כי לפי
 רש”י – בדרך ”פשוטו של מקרא” – לא היתה תמר נחשבת ל”שומרת יבם” כלל, וכפי שמוכח מזה

ויש להוסיף ולהקשות, שאפילו אם נפרש שלתמר כן היתה "זיקת בעל" – הרי דין זה של "באש תשרף" הוא חידוש שנתחדש בפרשת אמור, היינו: זמן ממושך לאחר מתן תורה, ואיך אפשר לומר שזהו הטעם שדנו את תמר בדין זה זמן כה רב לפני מתן תורה?!

וצריך לומר, שאין כוונת רש"י להדין של "ובת איש כהן כי תחל לזנות .. באש תשרף", שהרי דין זה נתחדש רק לאחר מתן תורה (בפ' אמור), וגם אז – הרי זה רק בארוסה או נשואה ובוודאי שלא בפנויה; ואכן מדוייק הדבר, שאף שבמדרש רבה על אתר¹¹ הביאו את הפסוק "ובת איש כהן גו'", הרי רש"י שינה מהמדרש והשמיט פסוק זה – כי אינו שייך לעניינו (לפי הפשט).

מאבדים עצמם לדעת!?

והנה, המפרשים כאן¹² מציינים לדברי הגמרא¹³, ש"בית דינו של שם" גזרו על הזנות – ולשיטתם, זהו הטעם שנתחייבה תמר מיתה, מחמת שעברה על גזירה זו שהיתה קיימת אז.

ואף שגזירת "בית דינו של שם" היתה על כל אשה, ולא רק על "בת כהן" – מבארים המפרשים¹⁴, שאם היתה סתם אשה מן השוק, אז היו דנים אותה במיתה קלה יותר (שהרי "רוב מיתות בני נח בסייף"); וזה שדנו אותה דוקא לשריפה, שהיא מיתה חמורה – הוא "לפי שהיתה בה מעלה יתירה שהיתה בת כהן".

שגם לאחר כל המעשה וכו', עדיין לא נתנה יהודה לשלה יבמה, אלא המשיך בעצמו לחיות עמה כבעל ואשתו.

¹¹. בראשית רבה פפ"ה, יו"ד.

¹². רא"ם. גור אריה. ועוד.

¹³. עבודה-זרה לו, ב.

¹⁴. חזקוני. ועוד.

אבל קשה לפרש כן בשיטת רש"י בפירושו על התורה, כי לפי זה נמצא ש"העיקר חסר מן הספר":

רש"י מבאר רק את הפרט הצדדי, זה שדנו את תמר דוקא לשריפה ולא למיתה אחרת – אך אינו מזכיר כלל, ואפילו לא ברמז, שהיתה אז גזירה כללית של מיתה על כל פנויה שזינתה, שזהו הרי יסוד כל הענין!

ולכן נראה, שלדעת רש"י – ב"פשוטו של מקרא" – לא היתה אז גזירה על כל פנויה שזינתה. והראיה לכך מתוך הענין גופא:

מזה עצמו שתמר הלכה וישבה "בפתח עינים", "בפרשת דרכים", באופן כזה ש"ויראה יהודה ויחשבה לזונה"¹⁵ – ולא יראה מפני עונש מיתה – מוכח שלא היו דנים אז זונה למיתה;

יתירה מזו: באם היתה אז גזירת מיתה על פנויה שזינתה – איך יתכן כי יהודה מצידו ילך ויעשה מעשה שיש עליו גזירת מיתה?!

נומה שכתב רש"י בפ' וישלח¹⁶ לגבי מעשה דינה (שהיתה פנויה): "שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול", הרי רש"י עצמו מפרש שם "וכן לא יעשה – לענות את הבתולות", היינו, שכאשר מדובר בפנויה האיסור הוא רק באופן של עינוי; אך בנידון דידן לא היה בזה סרך עינוי כלל, וכפי שדייק יהודה ואמר לתמר "הבה נא – הכיני עצמך ודעתך לכך"¹⁷, היינו, שהיה מתוך דעת והסכמה מלאה, ועל זה לא היתה גזירה].

¹⁵. פרשתנו לח, יד-טו.

¹⁶. לד, ז.

¹⁷. פרשתנו לח, טז ובפרש"י.

שמירה יתירה בבת כהן

אמנם אף שבכלל לא היתה אז גזירה ואיסור על פנויה שזינתה, הרי כשמדובר על אשה מיוחדת ומיוחדת, "בת כהן" – היה לה גדר מיוחד, ודוקא אצלה החמירו שאם תזנה תתחייב בשריפה, אפילו אם פנויה היא.

וזהו איפוא כוונת רש"י באומרו "בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה":

אין כוונתו להדין של "ובת איש כהן כי תחל לזנות גו" – שהרי דין זה נתחדש רק לאחר מתן תורה, וגם הוא אמור דוקא בארוסה או נשואה ולא בפנויה;

גם אין כוונתו שהיתה אז גזירה כללית על כל פנויה שזינתה – שהרי רש"י לא הזכיר מאומה מגזירה כזו, ואדרבה, מפשטות הכתובים משמע שלא היתה אז גזירה כזו;

אלא כוונתו היא לגדר מיוחד שהיה קיים אז דוקא אצל "בת כהן", שמפני כבוד משפחתה היה עליה לשמור על הנהגה מתאימה ונעלית, באופן כזה שאם זנתה – אפילו פנויה – הרי היא מתחייבת שריפה.

אך עדיין יש לשאול: אם בתור בת כהן שזינתה היתה תמר מחוייבת שריפה (לפי הגדר דאז), כיצד נפטרה מעונש זה לאחר שנודע שהיא מעוברת מיהודה?¹⁸

¹⁸. פרשתנו לח, כו ובפרש"י.

והביאור בזה:

על הפסוק "הכזונה יעשה את אחותנו"¹⁹, מפרש רש"י "הכזונה – הפקר". שהפירוש בזה הוא, ש"זונה" היא דוקא אחת כזו שמפקירה עצמה. וכלשון רש"י בפ' תצא²⁰ "מופקרת .. לזנות"²¹.

ומעתה, כאשר ראו שתמר מעוברת ולא ידעו על מה ולמה, חשבו שהיה זה באופן של "מופקרת לזנות", דבר שאינו מתאים כלל עם מעלתה בתור "בת כהן";

אך כאשר נודע שהיא מעוברת מיהודה, היינו, שלא היה זה מתוך הפקרות אלא מטעם מיוחד ולאיש מיוחד וכו', שוב נודע שאין היא בכלל "זונה". ודו"ק.

(חלק ה – וישב ב)

¹⁹. וישלח לר, לא.

²⁰. כג, יח.

²¹. וראה גם השגות הראב"ד להל' אישות פ"א ה"ד.

לעילוי נשמת

דב בן מרדכי ז"ל

שטרן

גלב"ע כ"ד כסלו תשנ"ד

תנצב"ה

